

Les famílies del segle XXI. Algunes tendències

Montserrat Soronellas Masdeu¹

Resum

Aquest article revisa els canvis amb què les famílies afronten el seu encaix a la societat de començaments del segle XXI. Amb la noció de família, la nostra societat defineix una àmplia gamma de relacions, estructures, sentiments i emocions que tenen un paper essencial en la gestió de la integració de les persones en el sistema sociocultural. En les societats globals, malgrat l'existència de forces que tendeixen a l'homogeneïtzació, les famílies són més diverses i expressen amb menys inhibició la seva diversitat. Alguns factors com la transformació dels rols de gènere, la individualització o el desplegament de les polítiques de benestar han incidit sobre les dinàmiques de la convivència familiar.

Paraules clau: Família, transformacions familiars, canvi social, parentiu, relacions familiars.

Per citar l'article: SORONELLAS MASDEU, Montserrat. Les famílies del segle XXI. Algunes tendències. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2012, nº 197, pàgines 9-20. ISSN 0212-7210.

Abstract

This article reviews how families are changing to fit into the society of the beginning of the 21st century. Our society uses the notion of family to define a wide variety of relations, structures, feelings and emotions which play a fundamental role in the integration of people into the sociocultural system. Despite the existence of forces that tend towards homogenization, in global societies families are more diverse and less inhibited about expressing this diversity. Such factors as the change in gender roles, individualization or the implementation of welfare policies have had an effect on the dynamics of family life.

Key words: Family, family changes, social change, kinship, family relationships.

¹ Doctora en Antropologia. Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social. Universitat Rovira i Virgili, Tarragona. mariamontserrat.soronellas@urv.cat.

Introducció: famílies diverses

La família és una institució essencial i complexa de la nostra i de qualsevol societat. Quan reflexionem sobre la família com a institució social, en termes processuals, acostumem a pensar que venim d'un model de societat amb famílies potents, molt funcionals i resolutives, que ha evolucionat cap a una societat formada per famílies febles, amb funcions testimonials i circumscrites a l'àmbit de la vida privada. La teoria social clàssica (Durkheim i Weber) va configurar un esquema de pensament científic que parteix d'algunes certeses però que ha estat fortament ideologitzat i que, durant anys, ha estat difós, vulgaritzat i utilitzat per la classe política. Fent una simplificació, el missatge pregona, amb alarmisme, que s'acaba el temps de les famílies; que aquesta institució social, considerada fonamental per sustentar les persones i les societats, ha entrat en crisi com a resultat del procés d'individualització i de la crisi de valors que s'ha estès a la nostra societat al llarg del segle XX.

Expressada en aquests termes, aquesta afirmació és falsa. La família no està en crisi com a institució, només està sotmesa a canvis que neguïtgen una part de la societat i que provoquen una reacció social ideològicament conservadora i resistent als nous escenaris familiars. Les ciències socials han identificat els elements que componen les bases reals d'aquesta afirmació. A les societats complexes, davant l'existència i la proliferació d'altres formes de relació i de satisfacció de necessitats (xarxes d'amistat i de relació entre iguals, associacionisme, treball i entorns laborals o de formació, etc.), la família perd importàn-

cia com a proveïdora de serveis i com a estructura de relació i d'identificació. Primera certesa: la família ja no existeix en exclusiva sinó que comparteix espai en la provisió de serveis a les persones.

Segona certesa: en el procés d'individuació que han seguit les societats complexes, les persones donen importància a la seva capacitat per *escollir* amb qui relacionar-se i amb qui establir el circuit de deures i obligacions que configura la xarxa de relacions socials. La família no es tria, diem, però els amics sí. Les societats contemporànies tendeixen a viure les relacions familiars com una imposició i, en conseqüència, com un entorn de relació menys amable i desitjat que altres, pensant que les relacions alternatives a les familiars depenen d'un procés d'elecció personal i que, per tant, són expressió de l'ideal de llibertat.

Per apaivagar la por a la desaparició de la família només ens cal fer un tomb per les diferents cultures del món de la mà de l'antropologia del Parentiu, una branca de l'antropologia dedicada a la investigació de la diversitat amb què les relacions parentals es configuren i s'expressen en cada cultura. Fer-ho és tot un exercici d'humilitat perquè ens permet adonar-nos que les novetats familiars a les quals ens enfrontem són formes familiars que altres cultures del món han practicat de manera tradicional. La família és un mecanisme essencial d'adaptació a l'entorn. Molts comportaments familiars que són o han estat considerats estranys o, fins i tot, patològics a la nostra societat, poden ser plenament normatius en una altra cultura. Famílies sense marits; pares biològics que no exerceixen la paternitat social; cònjuges del mateix sexe; ruptures conjugals i

recomposicions familiars de tota mena; matrimonis poliginics i poliàndrics; endogàmies parentals; fills amb mares diverses; adopcions; famílies molt àmplies amb capacitat per adaptar la seva grandària si les circumstàncies ho requereixen; matrimonis pactats, enamorats, interessats; cohabitació (i sexualitat) prèvia al matrimoni... Tercera certesa científica: les famílies es comporten d'acord amb el context sociocultural i els models familiars actuals tendeixen a la diversificació.

La família no està en crisi, el que està en crisi és el model familiar que hem mantingut vigent des de finals del segle XIX. L'anomenada família burgesa, d'orientació patriarcal, organitzada sobre la base de la segregació de rols conjugals i formada per un nucli conjugal heterosexual amb fills, ja no ens serveix com a model i el desestimem. Des de la segona meitat del segle

XX i fins avui han anat emergint noves formes de família i noves conductes familiars i parentals que han configurat les tendències de les famílies del segle XXI, les quals cada vegada expressen més la seva diversitat sense complexos.

1. La composició de les llars i les noves conductes familiars

A la nostra societat, les estructures i les formes familiars s'han adaptat a les noves circumstàncies dels ritmes de vida de les persones. La grandària de les famílies ha tendit a reduir-se, tal com ja ens explicava el sociòleg Talcott Parsons, fa més de 50 anys (1986), arran de les seves recerques sobre el sistema familiar nord-americà.² Les tendències en la grandària i en la composició de les llars que es desprenen de les fonts d'estadística demogràfica evidencien algunes de les transformacions.³ Les llars unipersonals han crescut en el darrer quart de segle,⁴ com també ho han fet els nuclis conjugals sense fills (22,4% a Catalunya) o les famílies formades per un sol progenitor i els fills (7,8% a Catalunya). La informació que podem extreure de l'estudi de l'estructura de les llars té valor en la mesura que ens posa sobre la pista dels comportaments familiars. L'increment del nombre de persones que vi-

■ **Des de la segona meitat del segle XX i fins avui han anat emergint noves formes de família i noves conductes familiars i parentals que han configurat les tendències de les famílies del segle XXI, les quals cada vegada expressen més la seva diversitat sense complexos.**

² A Catalunya, la mitjana de membres que componen les llars són 2,7 persones (2,9 a Espanya). L'estadística de població també deixa palesa la davallada dels nuclis familiars multigeneracionals; a Espanya només al 4,4% de les llars hi conviuen tres generacions. Font: Idescat i INE (cens de 2001).

³ A falta de la publicació de les dades del cens de 2011, hem de treballar encara amb les dades, molt desfasades del cens de 2001, el darrer publicat. Les dades que s'esmenten en aquest apartat corresponents a Catalunya són disponibles a l'Idescat: <http://www.idescat.cat>. Les dades de l'estat espanyol són també del cens de 2011 i són disponibles a: <http://www.ine.es>.

⁴ Les llars unipersonals eren el 9,9 % del total de les llars catalanes en el cens del 1981, mentre que en el del 2001 representaven el 20,9 del total de llars existents a Catalunya.

uen soles és indicatiu de la transformació de les cultures familiars i d'alguns comportaments nous com, per exemple, l'emancipació en solteria dels joves i, sobretot, la residència en solitari de les persones grans, fins i tot quan perden la parella.⁵ De la mateixa manera, és molt significatiu que, l'any 1981, un 48,2% de les llars catalanes estiguessin formades per parelles amb fills (el model "ideal" de la família urbana), mentre que l'any 2001 les llars d'aquesta tipologia van baixar fins el 36,9%. Aquesta informació estadística ens deixa intuir algunes de les transformacions del sistema familiar, però moltes de les noves tendències no queden registrades en els censos de població, que mostren com estan formades les llars però que ens expliquen poc les famílies i les seves circumstàncies quotidianes. No recullen situacions com la de les parelles que viuen separades els dies laborables per motius professionals; tampoc les parelles que conformen un nucli sentimental no residencial; o la situació de fills que estan empadronats al domicili dels progenitors i que, la major part de dies de l'any, viuen en un altre lloc, sols, en parella o en un pis compartit; els censos tampoc recullen algunes situacions de reconstitució familiar posteriors a les ruptures conjugals; o les famílies que incorporen els fills de relacions anteriors uns determinats dies de la setmana o del mes; o els vincles transnacionals de les famílies deslocalitzades i de les persones immigrades. Hem d'anar més enllà de la forma de les llars per entendre les famílies.

2. Factors de canvi: individualització, gènere i benestar social

El procés d'individualització (Giddens, 2000), propi de les societats democràtiques, ha incidit sobre la manera com s'organitzen les relacions familiars i en la presa de decisions en relació amb la formació i continuïtat de la família. Els sistemes de control social que vigilaven la família s'han afluixat i els individus se senten més lliures per escollir i organitzar els seus projectes familiars. Les fases del cicle familiar estan menys condicionades per les normes socials. L'emancipació, la formació de parella, el naixement del primer fill, són moments de la biografia personal en què les persones valoren la seva capacitat d'escollir lliurement, malgrat la incertesa que suposa l'abandonament de les formes de control tradicionals sobre els projectes de vida. Assistim a un procés de desinstitucionalització de la família, on el repte de les societats actuals és ajustar la combinació de l'individualisme, consubstancial a la democràcia, amb el comunitarisme que caracteritza la família com a institució social. La "família moderna avançada" (Flaquer, 1998) o la "família postmoderna" (Meil, 1999) o les "postfamílies" (Beck-Gernesheim, 2003) són famílies que volen decidir el seu destí, que volen elegir, que volen ser lliures per escollir els temps del seu cicle i per reconfigurar-se sense seguir trajectòries necessàriament lineals ni prefigurades.

Un altre factor de canvi dels models familiars és la transformació del sistema

⁵ És significatiu que l'any 1981, un 13% de les llars catalanes estava composta per famílies nuclears coresidint amb altres persones (majoritàriament algun dels avis patern o matern). L'any 2001 aquesta tipologia baixa fins el 8,2%.

de gènere. En més de 30 anys de democràcia, s'han produït noves situacions socials, polítiques i econòmiques que han propiciat la transformació d'una societat que ha passat d'estar institucionalment estructurada en la desigualtat de gènere a ser una societat que pregonja la seva intenció d'assolir l'equitat, la paritat i la igualtat entre homes i dones. La desigualtat de gènere crea famílies jeràrquiques, estructurades sobre rols conjugals especialitzats i diferenciats on els homes ostenten la posició de poder i les dones una posició subordinada. Les famílies s'expliquen a si mateixes utilitzant un discurs d'equitat, d'igualtat i de cooperació en les tasques i responsabilitats reproductives; tanmateix, aquesta és una imatge, una aparença, que, en la major part d'ocasions no es correspon amb la realitat.⁶ La naturalització del rol d'atenció i cura de la dona ha estat i és encara molt potent a la immensa majoria de societats. La família i les obligacions derivades de la reproducció segueixen sent més hores dins el cap de les dones que en el dels seus companys. Les nombroses intencions familiars les segueixen resolent les dones, sovint perquè són elles mateixes les que se senten més preparades per assumir aquestes funcions o, també, perquè, sense reflexionar-hi, actuen impulsades per la "normalitat" en què han estat educades. La societat incorpora nous models però també es resisteix a canviar-los i té, en el procés de socialització, el mecanisme de perpetuació més important (Comas, 1993).

La incorporació de les dones a la for-

■ **La incorporació de les dones a la formació i al treball fora de casa ha estat també un factor de canvi de gran transcendència per entendre la transformació de les famílies, en la forma, en el contingut de les seves relacions i en l'exercici de les seves funcions.**

mació i al treball fora de casa ha estat també un factor de canvi de gran transcendència per entendre la transformació de les famílies, en la forma, en el contingut de les seves relacions i en l'exercici de les seves funcions (Alberdi, 1999). El treball fora de casa contribueix a deixar de pensar la dona com a encarregada en exclusiva de les tasques domèstiques i d'atenció i cura, i, en la mesura que es mercantilitza el treball reproductiu, també ha contribuït a posar-lo en valor i a visibilitzar-lo. S'ha produït una democratització dels models que legitimen les relacions de gènere, una circumstància que s'ha traslladat als marcs legals que regulen aquestes qüestions (la conciliació de la vida laboral i familiar, l'accés de pares i mares als permisos de maternitat...) i que ha donat cobertura a un nou discurs d'equitat cada cop més acceptat socialment i que, massa a poc a poc, ha començat a transformar les relacions conjugals i de gènere a les llars (Brullet, 2009).

Per acabar amb aquesta selecció de factors que incideixen en l'estructura i l'organització familiar, ens referirem a la re-

⁶ Meil (2005) analitza la conflictivitat i la ruptura conjugal associada a la discussió sobre la distribució de les tasques reproductives en el nucli conjugal.

lació entre l'Estat i la família a través del desplegament de polítiques de suport a les famílies. A Espanya i a d'altres països de l'Europa meridional el desplegament de l'Estat del Benestar s'ha fet tard i de manera precària.⁷ En la distribució de tasques entre l'Estat, el mercat i la família, al nostre país és aquesta darrera la que segueix assumint la responsabilitat màxima de garantir el benestar dels seus membres, atès que persisteixen forts valors familiaristes i solidaritats intergeneracionals molt resolutives. Les polítiques desplegades en el marc de l'Estat del Benestar incideixen directament sobre les famílies, de manera molt especial, les legislacions en matèria laboral i de seguretat social; el conjunt de serveis públics; i una gran diversitat de serveis socials destinats a atendre la vulnerabilitat de les persones i de les famílies que pateixen situacions adverses: migracions, pobresa, discapacitat, o violència, entre d'altres. Els eixos que han guiat el desplegament de les polítiques familiars a l'Espanya del segle XXI han estat: la protecció a la infància (ajudes per fills a càrrec) i a les estructures familiars que poden ser vulnerables;⁸ la conciliació de la vida familiar i laboral; i l'atenció a les situacions de dependència. Moltes d'aquestes mesures van ser implementades o modestament reforçades en els anys de bonança econòmica (vegeu les dades a Cubel i Gispert, 2008), però el seu impacte va ser escàs (Flaquer, 2012). Actualment, a conseqüèn-

cia de l'aplicació de polítiques netament liberals i de l'impacte de les retallades en el sistema de benestar català i espanyol, les famílies tornen a haver d'afrontar quasi en solitari la protecció dels seus membres, just en el moment en què les situacions de precarietat són més greus. L'afebliment dràstic d'un sistema de protecció que ja era dèbil, incrementa les situacions de desigualtat i deixa a moltes famílies en situació de pobresa i d'exclusió.

3. Noves tendències en la configuració i les dinàmiques de les famílies

Pares i fills. Entre la dependència i l'emancipació

Al contrari del que passa als països del nord i del centre d'Europa, on els joves s'emancipen aviat i en solitari, els joves catalans i espanyols tendeixen a emancipar-se tard i en parella i, per tant, amb un projecte de família, si no consolidat, si mínimament encetat. El valor de la independència també ha anat calant en els matrimonis adults, per als quals la marxa dels fills ha començat a ser viscuda com una situació en la qual poden tornar a posar en un primer pla la relació de parella. La independència residencial de pares i fills és un comportament familiar que s'ha anat consolidant a la nostra societat des de fa més de 40 anys i que avui és inqüestionable, malgrat que els vincles intergeneracio-

⁷ Grècia, Portugal, Itàlia i Espanya són, segons Flaquer (2004) països que tenen uns indicadors similars en quant a la debilitat de la inversió pública en polítiques de benestar i vincles forts de solidaritat familiar que substitueixen la manca d'inversió.

⁸ Com és el cas de les famílies monoparentals. La bibliografia relacionada és abundant, destaquem l'obra de Madrugá (2006) perquè revisa les problemàtiques associades a les famílies monoparentals. Vegeu també Flaquer, Almeda i Navarro (2006).

nals i la solidaritat familiar segueixen sent essencials per entendre el sistema de benestar. El flux de prestacions de serveis és especialment habitual en les etapes del cicle familiar que demanen més intensitat de treball reproductiu: mentre els fills/nets són petits i quan els pares/avis comencen a ser dependents. Nombrosos estudis es fan ressò de la importància d'uns vincles familiars que resulten essencials per entendre la reproducció dels grups domèstics (Bott, 1990; Finch, 1989; Attias-Donfut, 1995; Meil, 2011), fins al punt que els fills emancipats busquen la proximitat residencial envers els pares per facilitar les tasques compartides. Les complicitats entre uns i altres estan determinades pel catàleg d'obligacions (i drets) contemplat dintre de les categories de parentiu: ser pare/mare, ser avi/a, ser fill/a determina el nivell en què les relacions i el flux d'emocions i obligacions és més intens.

Parelles menys institucionals. La diversitat del pacte conjugal

Les relacions conjugals es planifiquen de manera plural, distesa i oberta, molt sovint fora del marc més institucional del matrimoni i lluny de la idea d'indissolubilitat. Darrere de la manera com les parelles actuals entenen la seva relació hi ha el valor atorgat a la llibertat d'elecció, reforçat per l'ideal de l'amor romàntic, el símbol de la família burgesa-industrial, que posa en relleu la llibertat dels individus per escollir però que identifica amor amb passió i l'associa a la durabilitat de la vida de parella, una combinació difícil que neces-

sita el divorci per resoldre les situacions de desamor (Roca, 2008). La conjugalitat es planteja com un pacte entre els membres de la parella que contempla la perdurabilitat, però que ja no és viscut com a indissoluble. El divorci s'ha normalitzat i, malgrat que és percebut com un element pertorbador de la vida familiar i que, objectivament, pot deixar seqüeles socials i econòmiques de consideració,⁹ ja està àmpliament legitimat en tots els sectors de la societat.

■ **En el procés de desinstitucionalització del matrimoni queden encara restes de convencionalismes socials, però les transformacions dels rols de gènere, el debilitament dels tabús sexuals, l'aprovació de nous marcs legals i la ruptura del binomi formació de parella-formació de família conformen les peces principals de l'estructura que sustenta els canvis en les relacions conjugals.**

En el procés de desinstitucionalització del matrimoni queden encara restes de convencionalismes socials, però les transformacions dels rols de gènere, el debilitament dels tabús sexuals, l'aprovació de nous marcs legals i la ruptura del binomi formació de parella-formació de família conformen les peces principals de l'estructura que sustenta els canvis en les relacions conjugals. Cada cop més parelles

⁹Les llars monoparentals de dones amb fills a càrrec i les reconstituïdes (molt sovint resultat de situacions de divorci) pateixen taxes de pobresa que gairebé doblen les de les llars biparentals (Flaquer, 2012).

prescindeixen del matrimoni, sobretot en la primera etapa de la seva vida conjugal, però també en altres moments del cicle familiar, com és el cas de les parelles (sovint grans) formades després d'una viduitat. En canvi, les parelles homosexuals, que havien estat obligades a ocultar-se i a mantenir-se al marge de la institucionalització, poden i volen emparar-se en la legitimitat social del vincle matrimonial per a la formació de famílies (Pichardo, 2009). D'altres, sovint parelles formades per persones que surten d'una o diverses ruptures conjugals, decideixen ser parella sense compartir domicili (Roca, 2008). I, al contrari, hi ha parelles que viuen lluny per motius laborals i que decideixen casar-se malgrat la dificultat que suposa la distància residencial. L'arribada de població immigrada internacional ens ha aportat també noves formes: la deslocalització de la conjugalitat provocada per la situació migratòria prèvia al reagrupament de la família (si es produeix); la negociació del model de conjugalitat per part de les parelles mixtes; o les tradicions poliginiques pròpies dels països d'origen d'alguns col·lectius migrants.

El projecte dels fills/es

Les persones s'elegeixen per formar parelles i les parelles decideixen el moment de formar família, planificant la pa(ma)ternitat. La planificació familiar, com a expressió del control sobre la fecunditat, no és pas una novetat, la versió contemporània dels plans de família va més enllà de la

demografia i s'endinsa en la projecció de la vida futura dels fills, i de la parella amb els fills. Els fills són una opció, però se'gueixen sent la més escollida i desitjada fins el punt que les parelles que tenen dificultats per engendrar afronten llargs processos mèdics d'assistència reproductiva i, si cal, processos legals d'adopció per assolir el projecte de família desitjat.¹⁰ Cal contemplar també l'existència de la infecunditat opcional (Piella, 2011), una tendència que creix discretament a les nostres societats i que també és indicativa de les transformacions de les identitats masculines i femenines.

Les famílies dipositen en els fills el seu projecte de mobilitat social ascendent, el temps que els dediquen és més extens i viscut amb major intensitat i esforç. Fins i tot quan els recursos disponibles no permeten aquesta dedicació, els pares i mares tendeixen a projectar en els seus fills les expectatives d'èxit esmentades (Flaquer, 2012). Amb tot plegat, i per les dificultats actuals d'inserció dels joves en el mercat de treball, els fills conviuen molts anys amb les seves famílies d'orientació, fins el punt que ha calgut desenvolupar un marc legal que protegeixi els pares dels fills que es neguen a independitzar-se i que suposen feina i una càrrega econòmica per als seus pares. Paradoxes de la vida, en el seu moment l'Estat va haver d'implementar mesures de supervisió i vigilància de la tasca de cura que els pares dispensen als fills, per protegir-los de situacions de desatenció i/o maltracte; avui, aquest mateix Es-

¹⁰ Sobre l'impacte de les tecnologies de reproducció assistida en el parentiu, vegeu Bestard (2004). En relació amb les adopcions internacionals hi ha una bibliografia molt àmplia, en destaquem Fine (1998), Bestard i Marre (2004) i alguns articles recents molt interessants a Fons *et al.* (ed.) (2010) i Grau, J. *et al.* (ed.) (2011).

tat s'erigeix en protector dels pares davant la possibilitat que puguin ser "extorsionats" pels seus fills.

4. Recursos familiars per atendre l'adversitat

Les xarxes familiars proveeixen de recursos en situacions de precarietat i pobresa: l'atenció i la cura, l'alimentació, l'habitatge o l'accés al treball poden ser satisfets gràcies a l'activació de relacions de reciprocitat entre parents. Les situacions de pobresa extrema acostumen a coincidir amb perfils de persones que han viscut una desvinculació progressiva de la seva xarxa de relacions familiars, en paral·lel, o a conseqüència del deteriorament de la seva situació econòmica, fins al punt de quedar-se "sense família" i, per tant, sense la xarxa d'assistència mínima que s'activa en situacions d'emergència personal. La situació actual de crisi econòmica és, lamentablement, un bon observatori d'aquest tipus de situacions.

Els processos migratoris també exemplifiquen la relació entre la precarietat i l'existència de recursos familiars. La migració deixa a les persones en situació de vulnerabilitat, socialment descapitalitzades, especialment durant la primera incorporació a la societat d'arribada. És un moment de crisi personal en què els migrants han de cercar recursos en un context que els resulta desconegut i hostil, al qual, els pioners, han d'enfrontar-se sense el recolzament de l'entorn familiar més directe on s'ha gestat la migració (Soronellas, 2010). Cal entendre la migració com una estratègia de reproducció del grup domèstic (Sanz, 2009), per això les decisions sobre

la migració es prenen en família. A partir d'aquest moment la família, dividida entre el lloc d'origen i el de destinació, esdevé transnacional (Bryceson i Vuorela, 2002) i pot seguir sent gestionada com una unitat de reproducció, malgrat la situació de deslocalització, i es manté connectada per l'intercanvi (flux) de recursos econòmics, emocions, informacions i, fins i tot, de persones. El temps de transnacionalitat transforma la família, els rols conjugals i familiars es veuen alterats pel temps de deslocalització (Pedone, 2006; Parella, 2007). En origen i en destí, les famílies deslocalitzades esdevenen vulnerables i busquen en el desplegament de les solidaritats familiars, en les xarxes i les cadenes migratòries, la forma de resoldre les precarietats derivades de la migració.

Conclusions

Les formes de viure en família s'han diversificat. La proliferació de nous patrons de vida familiar a partir de la transformació dels models anteriors i de la incorporació de formes familiars foranes ha provocat una sensació de crisi estructural que no és real. En general, a la societat li resulta fàcil percebre el que perd, mentre que li és difícil posar en valor les novetats que s'incorporen. L'observació de la composició de les llars ens indica que les persones segueixen vivint majoritàriament en família i que les famílies compostes per pare, mare i fills són les més habituals; no obstant, també s'hi observen canvis importants, com l'increment del nombre de persones que viuen soles o de famílies formades per un sol progenitor i la minva del nombre de famílies que con-

viuen amb membres d'altres generacions. Les formes de coresidència actuals són indicatives de les lògiques familiars, però no les poden expressar en tot el seu significat. Ens cal anar més enllà i observar els canvis en el context social, econòmic, cultural i polític (marc legal) i les dinàmiques d'organització de la vida familiar per comprendre l'abast de la transformació. La individualització de la societat, la democratització de les relacions familiars, l'accés majoritari de les dones a la formació i al mercat de treball, la transformació dels rols de gènere i el desplegament de polítiques de benestar són factors que ens ajuden a entendre les transformacions de les formes de convivència i d'organització familiar. La formació de la parella, les relacions conjugals, i les relacions intergeneracionals han tendit a la desinstitucionalització. La família és viscuda com un projecte que es va configurant des de la llibertat d'elecció de les persones: el projecte de vida en parella i el projecte de tenir fills. També és viscuda des de la noció de pacte: el pacte conjugal, pel qual la parella estableix les bases de la seva relació i compromís mutu en relació amb les obligacions familiars; i el pacte intergeneracional que ha de guiar la relació dels pares i mares amb els fills, tant en l'etapa

■ **La família segueix cobrint necessitats importants de les persones, és un grup funcional i un nucli de generació d'afectes i sentiments que ajuda a encarar els canvis i a afrontar les adversitats.**

de dependència dels fills, com en la dels progenitors.

La família segueix cobrint necessitats importants de les persones, és un grup funcional i un nucli de generació d'afectes i sentiments que ajuda a encarar els canvis i a afrontar les adversitats. La xarxa parental és molt resolutiva, especialment en situacions excepcionals, i ofereix un ampli ventall de recursos econòmics, afectius, socials, laborals, d'acolliment, etc. Els moments de crisi posen les famílies en funcionament per actuar com a amortidors de l'adversitat. En síntesi, l'entorn familiar resol situacions, té cura de les persones, acompanya, protegeix, estima, educa, però cal que la societat es mantingui alerta per tal que l'estat, el sistema públic, no es desentengui de la seva funció de suport, també de supervisió, de les famílies en l'exercici d'aquestes tasques essencials.

Bibliografia

- ALBERDI, Inés. *La nueva familia española*. Madrid: Taurus, 1999. ISBN 9788430603497.
- ATTÍAS-DONFUT, Claudine (dir.). *Les solidarités entre générations. Vieillesse, familles, État*. Paris: Nathan, 1995. ISBN 9782091904320.
- BECK-GERNSHEIM, Elisabeth. *La reinvencción de la familia. En busca de nuevas formas de convivencia*. Barcelona: Paidós, 2003. ISBN 9788449314100.
- BESTARD, Joan. *Tras la biología. La moralidad del parentesco y las nuevas tecnologías de reproducción asistida*. Barcelona: Publicacions de la UB, 2004. ISBN 9788447528554.
- BESTARD, Joan i MARRE, Diana. *La adopción y el acogimiento. Presente y perspectivas*. Barcelona: Publicacions de la UB, 2004. ISBN 8447528642.
- BODOQUE, Yolanda i SORONELLAS, Montserrat. "Parejas en el espacio transnacional. Los proyectos de mujeres que emigran por motivos conyugales", en *Migraciones Internacionales*. 5, 3 (2010). Pàg. 143-174. ISSN 1665-8906.
- BOTT, Elisabeth. *Familia y red social. Roles, normas y relaciones externas en las familias urbanas corrientes*. Barcelona: Ariel, 1990. ISBN 9788430601332.
- BRULLET, Cristina (coord.). "Cura dels infants, estructures, estratègies i polítiques", en *Temps i cura. La coresponsabilitat social de cura a la vida quotidiana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2009 [15-12-2012]. Pàg. 69-82. Disponible a: <http://www.genocat.cat/benestar/publica/pdf/Interior.pdf>.
- BRYCESSON, Deborah i VUORELA, Ulla. *The Transnational Family. New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg, 2002. ISBN 9781859736814.
- COMAS D'ARGEMIR, Dolors "Sobre el apoyo y el cuidado. División del Trabajo, género y parentesco", en ROIGÉ, X. (comp.) *Perspectivas en el estudio del parentesco y la familia*. Tenerife, 1993. Actas del VI Congreso Español de Antropología. ISBN 9788488429049
- FINCH, Janette. *Family obligations and Social Change*. Cambridge: Polity Press, 1989. ISBN 9780745603247.
- FINE, Agnes (dir.). *Adoptions. Ethnologie des parentés choisies*. Paris: Editions de la MSH, 1998. ISBN 9782735107735.
- FLAQUER, Lluís. *El destino de la familia*. Barcelona: Ariel, 1998. ISBN 9788434411741.
- "La articulación entre familia y el estado del bienestar en los países de la Europa del sur", en *Papers*, 74 (2004). Pàg. 27-58. ISSN 2013-9004.
- "Pobresa infantil: conseqüències en les condicions de vida i el rendiment escolar dels i les adolescents", en GÓMEZ-GRANELL, C. i MARÍKLOSE, P. (coords.). *IV Informe CIIMU. Infància, adolescència i Família*. Barcelona. 2012, [05/12/2012], 372-392. Disponible a: <http://www.ciimu.org>.
- FLAQUER, Lluís et al. *Monoparentalitat i infància*. Barcelona: La Caixa, 2006, [05/12/2012]. Disponible a: www.fundacio.lacaixa.es
- FONS, Virginia et al. *Procreación, crianza y género. Aproximaciones antropológicas a la parentalidad*. Barcelona: PPU, 2010. ISBN 9788447711079.
- GIDDENS, Anthony. *Modernidad e identidad del yo: el yo y la identidad en la época contemporánea*. Barcelona: Península, 2000. ISBN 8483070375.
- GRAU, Jordi et al. *Parentescos. Modelos Culturales de Reproducción*. Barcelona: PPU, 2011. ISBN 9788447711253.
- MADRUGA, Isabel. *Monoparentalidad y política familiar. Dilemas en torno a la madre cuidadora/madre trabajadora*. Madrid: CIS, 2006. ISBN: 9788474764024.
- MEIL, Gerardo. "El reparto desigual del trabajo doméstico y sus efectos sobre la estabilización del proyecto conyugal", en REIS, 111 (2005). Pàg. 163-179. ISSN 0210-5233.
- *Individualización y solidaridad familiar*. Barcelona: La Caixa, 2011. ISBN 9788499000503.
- PARELLA, Sònia. "Los vínculos afectivos y de cuidado en las familias transnacionales. Migrantes ecuatorianos y peruanos en España", en *Migraciones Internacionales*, 4, 2 (2007). Pàg. 151-181. ISSN: 1665 – 8906.
- PEDONE, Claudia. "Los cambios familiares y educativos en los actuales contextos ecuatorianos: una perspectiva transatlántica", en *Athenae Digital*, 10 (2006). Pàg. 154-171. ISSN 1578-8946.
- PICHARDO, José Ignacio. *Entender la diversidad familiar. Relaciones homosexuales y nuevos modelos de familia*. Barcelona: Bellaterra, 2009. ISBN 978-84-7290-459-0.

Bibliografia

- ROCA, Jordi. “Ni contigo ni sin tí. Cambios y transformaciones en los roles de género y en las formas de convivencia”, en TÉLLEZ, A. i MARTÍNEZ, J. E. *Sexualidad, género, cambio de roles y nuevos modelos de familia*. Elx: Universidad Miguel Hernández, 2008. Pàg. 13-32. ISBN 9788496297883.
- SANZ, Jesús. *Entre “cumplir” y “hacer cosas”: estrategias económicas y simbolismo en el uso de las remesas de la migración ecuatoriana en España*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 2009, [20/11/2012]. Tesi doctoral disponible a: <http://tdx.cat/handle/10803/8431>.
- SORONELLAS, M. (coord.). *Familias en la migración. Emociones, solidaridades y obligaciones en el espacio transnacional*. Barcelona: Icaria-CCDR, 2010. ISBN 9788498882377.